

mgr Iwona Szydłowska
Uniwersytet Gdański
Wydział Nauk Społecznych
Instytut Filozofii

Streszczenie rozprawy doktorskiej

praca doktorska
napisana pod kierunkiem
prof. dr hab. UG Anny Chęćki

Doświadczenie istnienia w twórczości Williama Faulknera – w stronę estetyki integralnej

Niniejsza praca jest odpowiedzią na toczący się od kilkunastu lat spór o rolę literatury w przekazywaniu treści natury filozoficznej, a tym samym jej miejsca w dyskursie filozoficznym. Celem rozprawy jest zaprezentowanie dzieła literackiego z perspektywy zupełnie pomijanej, a jak ciekawej i płodnej dla problematyki, z którą od lat borykają się zagraniczni badacze. Choć wszyscy są zgodni co do tego, że szczególna moc fikcji literackiej leży w jej zdolności odwoływania się do emocji, każda z teorii skupia się jedynie na wybranym aspekcie dzieła literackiego. Są to zazwyczaj rozważania natury estetycznej, które wydają się balansować na granicy estetyki, psychologii i socjologii. Na ich tle bardzo interesująco prezentuje się teoria filozofa umysłu – Philipa Kitchera, która zdaje się uwzględniać nie tylko kognitywny, ale i ontologiczny aspekt dzieła literackiego. Kitcher jako jeden z nielicznych zwraca uwagę na rolę budowy samego dzieła oraz uwypukla zależność skuteczności przekazywanych idei od artystycznego kunsztu samego twórcy. W przypadku teorii tego filozofa emocjonalna przyjemność obcowania z dziełem nie skupia się tylko na odczuciach

odbiorcy, ale również na możliwości przekazywania treści natury filozoficznej. Jako zasadną wskazuje ontyczną budowę dzieła i wynikające z tego możliwości przekazu treści implikowanych o charakterze poznawczym.

Podążając tropem Kitchera, w swojej pracy staram się pokazać możliwości ujawniania się treści ukrytych w dziele w ramach analizy fenomenologicznej, a nawet wykraczając za ramy, jakie proponuje ta metoda analizy. Taką formę poszukiwać wymusza na mnie niestandardowe, choć wpisujące się w uzus estetyki kognitywistycznej, ujęcie dzieła literackiego jako źródło jakości metafizycznych. Tym samym będę starała się pokazać, że metafizyczny aspekt wartości estetycznych ujawniający się w przeżyciu metafizycznym stanowi o jego funkcji poznawczej o dość specyficznym statusie. To ujawniające się w ramach materii estetycznej dzieła literackiego poznanie ma miejsce w ramach szczególnego, naocznego i bezpośredniego przeżycia o znamionach przeżycia metafizycznego, które jednak zawsze dotyka jakiegoś aspektu rzeczywistości. Oznacza to, że (jak chce tego Kitcher) znaczenie aksjologiczne związku literatury z rzeczywistością konstytuuje się nie poprzez odniesienia treściowe, ale doświadczenie natury egzystencjalnej. Objawiona przez dzieło i dana w przeżyciu estetycznym jakość metafizyczna otwiera przed odbiorcą możliwość doświadczenia, które nie należy już do porządku sztuki a bytu. Jest to doświadczenie szczególne nie tylko ze względu na swój metafizyczny rys, ale również na niespodziewany, zaskakujący charakter. Ten nieoczekiwany i często gwałtowny rys doświadczenia metafizycznego (mimo, że przebiega on w ramach doświadczenia estetycznego) jest wydarzeniem o wyjątkowym znaczeniu egzystencjalnym. Wytrącając czytelnika z bezpiecznych ram jego własnego życia, funduje mu przeżycie o charakterze metafizycznym, które w bezpośredni sposób dotyka jego istnienia. Z jednej strony wstrząsa czytelnikiem, z drugiej zaś dzięki bezpieczeństwu, jakie zapewnia dystans estetyczny pozwala na spokojną kontemplację i namysł nad kondycją swojego istnienia. W ten sposób dzieło literackie staje się niezastąpioną dziedziną, która umożliwia poszerzenie doświadczenia

istnienia, a tym samym dotyka tak fundamentalnych kwestii filozoficznych, jak kondycja człowieka w świecie i jego stosunek do bytu. Na uwagę zasługuje również fakt, że (jak podkreślam do w swojej pracy) jakości metafizyczne są obiektywne i ujawniają się niezależnie od woli czytelnika. To sytuacja godna odnotowania, ponieważ stawia ona nieobojętnego na tajemnicę czytelnika w obliczu ujawniającego się bytu. Doświadczenie to odnotowuję w swojej pracy jako doświadczenie rangi najwyższej, gdzie nie tylko człowiek pozostaje zaangażowany w proces odkrywania prawdy bytu, ale sam byt odkrywa się człowiekowi i daje mu znać o możliwości swojego istnienia. Tę właśnie nieobojętność na ludzkie wezwanie uzasadniam w swojej pracy jako dowód prawdy tego zdarzenia oraz sposób na nadanie ludzkiemu życiu poczucia sensu (pocieszenia) w obliczu skończoności jego istnienia. To okoliczność, dzięki której dzieło literackie staje się miejscem spotkania człowieka ze światem wartości, a samo piękno staje się synonimem prawdy.

Ponieważ jakość metafizyczna objawia się w utworach o najwyższej randze sztuki, zaświadcza ona nie tylko o możliwości konkretyzacji *numinotycznej*, ale staje się funkcją artystycznej wartości utworu. To właśnie wartość artystyczna dzieła literackiego, jak słusznie zauważył Philip Kitcher jest najwyższym gwarantem ujawnienia się treści filozoficznych (w tym metafizycznych) i to one wyznaczają najlepsze dla danego dzieła granice krytyki literackiej. „Nie wierzę w jego [Faulknera] metafizykę”, powiedział Jean-Paul Sartre, ale to nie tylko wiara i osobiste preferencje czytelnika stanowią o odpowiedzialnej interpretacji dzieła. Interpretacja odpowiedzialna to taka, która akceptuje ramy, jakie zostają wyznaczone przez samo dzieło. W swojej rozprawie będę starała się pokazać, że tak lansowany przez Sartre’a w prozie Faulknera egzystencjalizm ma wiele twarzy. Jedną z nich jest głęboki namysł nad istnieniem, w którym to właśnie czasowość, staje się głównym probierzem jakości metafizycznych i nadbudowujących się nad nimi wartości *sacrum*.

Pole badań mojej rozprawy jest dość szerokie i swoim zasięgiem obejmuje takie dziedziny filozofii jak: ontologia, fenomenologia, aksjologia, antropologia filozoficzna, a czasem nawet dotyka zagadnień z zakresu filozofii sztuki i estetyki sztuki sakralnej. Estetyka integralna, w ramach której staram się jak najbardziej poszerzyć kategorie poznawczości i poznania wyłania się w moje pracy jako owoc dialogu estetyki filozoficznej i empirycznej i jako taka obejmuje swoim zasięgiem cały horyzont możliwości filozoficznego namysłu nad dziełem literackim.

Estetyka i hermeneutyka od dawna mają wspólny teren badań i filozoficznego namysłu. To krąg spraw związanych ze sztuką, wśród których literatura znajduje swoje usankcjonowane miejsce. Jej szczególne zbliżenie do filozofii miało miejsce w estetyce egzystencjalnej, której założenia pod wieloma względami pokrywają się z założeniami hermeneutyki Hansa Gadamera i Paula Ricoeura. Choć w każdym z obu przypadków hermeneutyka nabiera nieco innego charakteru i stawia nacisk na inne aspekty interpretacji, zestawienie ich głównych założeń może jedynie skutkować jeszcze bardziej dogłębną analizą dzieła literackiego. Biorąc pod uwagę fakt, że hermeneutyka sięga swymi korzeniami egzegezy tekstów świętych, wybór tej metody badawczej w przypadku możliwości otwarcia na doświadczenie istnienia wydaje się jeszcze bardziej uzasadniony. W tym właśnie sensie praca moja jest kontynuacją tego tropu jako egzegezy tekstu, który może być nosicielem szczególnej prawdy. To prawda, która nie odkrywa się przed każdym egzegetą, a na swych odkrywców wybiera tylko interpretatora o szczególnej wrażliwości a jednocześnie poczuciu odpowiedzialności w stosunku do tekstu. W przypadku dzieła literackiego jest to czytelnik wnikliwy, cierpliwy, odważny, a przede wszystkim otwarty na wszelkie możliwości, nawet możliwość konfrontacji z tajemnicą. O właśnie takim interpretatorze wspomina w swoim szkicu *Hermeneutyka* Maria Janion, jeszcze bardziej poszerzając hermeneutyczną wizję naszego spotkania z dziełem literackim.